

การศึกษากฎหมายร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต
ของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ
Study of the Law, the Partner Registration Act
Of a group of people of sexual diversity

ศิระญาดา บุญศิริ¹ สมพร รุจิกิตติอังสุธร²
Sirayada Bunsiri¹, Somporn Rujikittioangsu²

¹ นักศึกษานิติศาสตรบัณฑิต (นิติศาสตรบัณฑิต) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต¹

² อาจารย์สาขาวิชานิติศาสตร์ (นิติศาสตรบัณฑิต) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต²

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิตของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ 2) เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาเอกสาร ศึกษาบทความการสัมภาษณ์ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาร่างพระราชบัญญัตินี้ขึ้นเพื่อความเสมอภาคของกลุ่มบุคคลหลากหลายทางเพศในการสมรสเป็นคู่ชีวิต ผลการวิจัยพบว่าร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต นี้ยังมีข้อบกพร่องทางด้านกฎหมาย ด้านสิทธิและเสรีภาพ อีกทั้งยังจำกัดสิทธิของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศหลายประการ ถึงแม้ว่ากฎหมายบัญญัติห้ามการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม ไม่ว่าด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา จึงต้องให้มีการศึกษาถึง ปัญหาและความเป็นมาตลอดจนแนวคิดของร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต รวมไปถึงการผลักดันในการ ส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพให้แก่บุคคลเหล่านี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงการยอมรับที่จะได้รับ สิทธิ หน้าที่ศักดิ์ศรีเท่าเทียม กับคู่สมรสชายหญิงทั่วไปเป็นคู่สมรสที่ถูกต้องตามกฎหมาย

คำสำคัญ: พระราชบัญญัติ / สิทธิและเสรีภาพ / บุคคลหลากหลายทางเพศ

Abstract

This objective of this research 1) to study the Marriage Registration Act of LGBT persons. 2) To guide the promotion of the Marriage Registration Act, use a qualitative research model by studying documents, studying interview articles, and related research documents to guide the study of this Act for the equality of LGBT persons in marriage as a couple. The results of the results found that this draft Marriage Registration Act also has legal flaws in rights and freedoms. It also limits the rights of individuals without gender. Although the law prohibits unfair discrimination, whether due to differences in origin, race, language, age, disability, physical or health, status of the person, economic or social status, religious beliefs, it is required to study the problems and background as well as the concept of the Marriage Registration Act, as well as pushing for the promotion of rights and freedoms for these individuals to demonstrate acceptance of receiving duties, rights and dignity equal to the general male spouses.

Keywords: Act / Rights and Freedoms / Gender Diversity

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

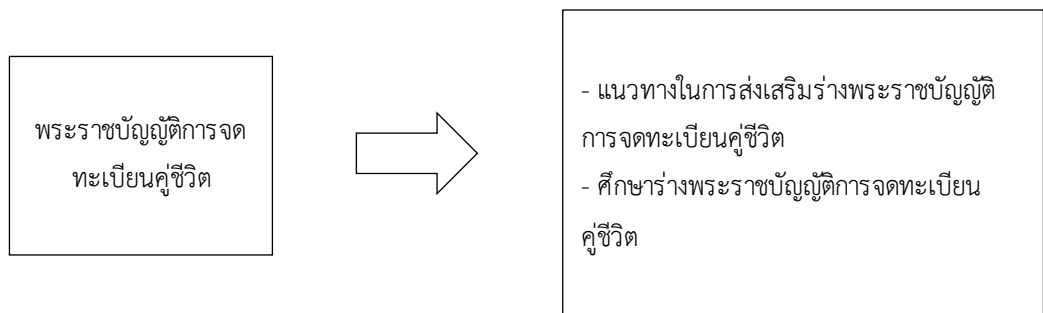
ว่าด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 หมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและ เสรีภาพของประชาชนชาวไทย ในมาตรา 27 ระบุข้อความไว้ว่า “บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย มีสิทธิและเสรีภาพ และได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน เพศชายและเพศหญิงมีสิทธิเสรีภาพที่เท่าเทียมกัน การเลือกปฏิบัติ โดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคล ไม่ว่าจะด้วยเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ ความพิการ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญหรือเหตุอื่นใด จะกระทำมิได้ มาตราการที่รัฐกำหนดขึ้นเพื่อจัดอุปสรรคหรือส่งเสริมให้บุคคลสามารถใช้สิทธิหรือเสรีภาพได้เช่นเดียวกับบุคคลอื่น หรือเพื่อคุ้มครองหรืออำนวยความสะดวกให้แก่เด็ก สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ หรือผู้ด้อยโอกาส ย่อมไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมตามวรรคสาม ...” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 134 ตอนที่ 40 ก) สังคมไทยในปัจจุบันเปิดกว้างทางทัศนคติ และ ยอมรับตัวตนที่หลากหลายของมนุษย์กลุ่มที่มีความหลากหลายทางเพศมากขึ้น นี่อาจเป็นโอกาสที่ กลุ่มหลากหลายทางเพศควรมีสิทธิที่จะสร้างครอบครัว อันเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้ อย่างสมบูรณ์ เห็นได้จากรัฐยอมรับ แต่อย่างไรก็ตาม ความสมดุลงระหว่างสิทธิและเสรีภาพย่อมเป็นสิ่ง สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิมนุษยชนที่แต่ละบุคคลพึงมีและทุกคนในสังคมควรเคารพ ซึ่งสิทธิและเสรีภาพ (เท็ดเกียรติกฤษณ์ แสงมณีจิรนนท์ เดชา และรัตพงษ์ สอนสุภาพ, 2563) ดังนั้น กลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศเป็นกลุ่มเพศที่มีความพอใจหรือมีรสนิยมทางเพศและมีวิถีทางเพศที่แตกต่างไปจากบุคคลทั่วไปในสังคม โดยในปัจจุบันเมื่อกล่าวถึงกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ ประกอบด้วย 1) ผู้หญิงที่ชอบผู้หญิงด้วยกัน (Lesbian) 2) ผู้ชายที่ชอบผู้ชาย (Gay) 3) คนที่ชอบทั้งผู้ชายและผู้หญิง (Bisexual) 4) บุคคลข้ามเพศ (Transgender) และหมายถึง 5) กลุ่มคนที่ไม่ได้มีเพศตามขนบสังคมทั่วไปหรือนอกเหนือไปจากที่กล่าวมาโดยไม่จำกัดกรอบ (Queer) (พิมพ์ชนก เข้มพิลา, 2561) โดยบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศนี้ก็เป็มนุษย์เหมือนบุคคลทั่ว ๆ ไปจะแตกต่างกันเพียงแค่อารมณ์และความชอบทางเพศเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เหมือน ๆ กับชายหญิงทั่วไปแต่ที่เป็นปัญหาก็คือ การยอมรับในด้านสิทธิต่าง ๆ และความเสมอภาคทางกฎหมายกลับไม่ได้รับการคุ้มครอง ซึ่งหากพิจารณาจากปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ. 1948 ซึ่งเป็นกฎหมายระหว่างประเทศที่มีเจตนารมณ์ให้การคุ้มครองความเป็นมนุษย์ อย่างเสมอภาคกันโดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ศาสนา เผ่าพันธุ์ สีผิว ภาษา เพศ อายุ ความพิการ ถิ่นกำเนิด โดยมุ่งคุ้มครองสิทธิพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนที่เกิดมาบนโลกใบนี้ภายใต้หลักการที่มนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน เพื่อให้เป็นกฎหมายสำหรับประเทศต่าง ๆ ที่เป็นภาคีสมาชิกสหประชาชาติจะได้นำไปใช้ปฏิบัติตาม (วิมลศิริ ชำนาญเวช, 2555) สำหรับประเทศไทยในทุกวันนี้ มีกลุ่มของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศมากขึ้น โดยปัญหาที่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ มีความต้องการมากที่สุดก็คือความต้องการที่จะอยู่กินกันฉันท์สามีภริยา แยกเช่นชายและหญิงทั่วไปแต่กฎหมายไทยกลับให้การรับรองสิทธิการเป็นคู่สมรสเฉพาะชายและหญิงที่สมรสกันตามกฎหมายเท่านั้นในขณะที่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ จึงนำไปสู่การเคลื่อนไหวของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเรียกร้องสิทธิการเป็นคู่สมรสโดยชอบด้วยกฎหมาย (นิรันดร์ ทรงนิรันดร์,ศิริลักษณ์ ประสันแพงศรี, 2561) จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาถึงสิทธิและความเท่าเทียมทางกฎหมายของการจดทะเบียนสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และสิทธิที่ได้รับตามการจดทะเบียนคู่ชีวิตจากร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิตที่จำเป็นต้องเกิดขึ้น หรือสิทธิบางประการ ที่ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้น เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบริบททางกายภาพของระบบกฎหมาย ลักษณะทางกายภาพของกฎหมาย เจตนารมณ์ของกฎหมาย สภาพของสังคม และวัฒนธรรมของไทยเป็นหลัก (วัชร อิมจิตร, 2532)

ดังนั้นสังคมไทยในสมัยนี้มีกลุ่มบุคคลหลากหลายทางเพศเพิ่มมากขึ้น จึงมีความต้องการที่จะดำเนินชีวิตร่วมกันเป็นครอบครัว เหมือนชายหญิงทั่วไปแต่กฎหมายไทย ไม่ได้ให้การรองรับด้านสิทธิการจดทะเบียนสมรสตามกฎหมาย แต่กฎหมายไทยกลับให้การรับรองสิทธิการเป็นคู่สมรสเฉพาะชายและหญิงที่สมรสกันตามกฎหมายเท่านั้น จึงเป็นปัญหาของกฎหมายไทยที่ยังไม่พบว่ามีกฎหมายฉบับใดให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิการสมรสแก่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศวิจัยฉบับนี้มุ่งจะศึกษาร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต และเพื่อศึกษาร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิตของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศในสังคมไทย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิตของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ
2. เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการดำเนินงานวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการศึกษากฎหมายร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิตของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนวิธีการดำเนินการวิจัยโดยการศึกษาและคว่ำจากเอกสารจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ แล้ววิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

- 1) เอกสารชั้นปฐมภูมิ (primary data) ได้แก่ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย
- 2) เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่นวิทยานิพนธ์ หนังสือ บทความทางวิชาการ และอินเทอร์เน็ต สิ่งพิมพ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต

สรุปผลการวิจัย

ศึกษาร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่อภิเษกของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ พบว่า ปัจจุบันประเทศไทยได้เข้าสู่ยุค "ไทยแลนด์ 4.0" มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคม แต่ในขณะเดียวกันแม้สังคมจะก้าวหน้าเพียงใด กลุ่มคนที่เป็น "คู่รักเพศเดียวกัน" ยังคงได้รับสิทธิไม่เท่าเทียม คู่รักชาย-หญิงสำหรับประเทศไทยทางสังคมดูเหมือนจะเปิดกว้างยอมรับทั้งเรื่องกลุ่มหลากหลายทางเพศ หรือ "กลุ่ม LGBT" และเรื่องคู่รักเพศเดียวกัน แต่กฎหมายไทยกลับยังไม่ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสังคม สิทธิของคู่รักเพศเดียวกันยังถูกจำกัด ดังนั้นกลุ่มหลากหลายทางเพศจึงผลักดันให้เกิดร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่อภิเษกขึ้น

กฎหมายสมรสสำหรับคนเพศเดียวกันนั้น นำมาซึ่งการที่คู่สมรสจะได้รับการยอมรับจากครอบครัว สังคม แม้ปัจจุบันคู่รักเพศเดียวกันจะอยู่ด้วยกัน โดยอาจมีการแต่งงานตามวัฒนธรรมไทยซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการจดทะเบียนสมรสแต่อย่างใด แต่สังคมยังมองว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่มั่นคง ถ้ามีกฎหมายมารับรองให้คู่รักเพศเดียวกันสมรสกันได้ จะทำให้ความสัมพันธ์มั่นคงกว่าที่เป็นอยู่ สามารถยืนยันสิทธิและแสดงหน้าที่ของคนทั้งสองได้มากกว่าความรัก คณะกรรมาธิการการกฎหมาย การยุติธรรมและสิทธิมนุษยชนสภาผู้แทนราษฎรร่วมกับกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม ได้จัดทำร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่อภิเษก พ.ศ. ... ขึ้น เพื่อให้สิทธิแก่คู่รักเพศเดียวกัน โดยมีสาระสำคัญดังนี้ (การจดทะเบียนสมรสของคนรักเพศเดียวกัน, 2560)

1. นิยามของคำว่าคู่อภิเษก หมายถึงบุคคลสองคนที่จดทะเบียนกันตามพระราชบัญญัตินี้
2. การจดทะเบียนจะทำได้ต่อเมื่อบุคคลทั้งสองบรรลุนิติภาวะแล้ว
3. บุคคลใดที่จดทะเบียนสมรสอยู่แล้ว มาจดทะเบียนคู่อภิเษก หรือจดทะเบียนคู่อภิเษกอยู่แล้วไปจดทะเบียนสมรส การจดทะเบียนครั้งหลังถือเป็นโมฆะ
4. คู่อภิเษกตามพระราชบัญญัตินี้ ให้ถือเสมือนอยู่ในฐานะคู่สมรสที่ชอบด้วยกฎหมาย
5. คู่อภิเษกอาจเลือกใช้นามสกุลอีกฝ่ายได้
6. ในเรื่องทรัพย์สิน ให้นำบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว หมวด 4 ทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยามาใช้บังคับ (สิทธิในการจัดการทรัพย์สินเหมือนกับคู่สามีภรรยาที่จดทะเบียนสมรสกัน)
7. ในเรื่องมรดก ให้นำบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 6 มรดกมาใช้บังคับ (คู่อภิเษกมีสิทธิรับมรดกเช่นเดียวกับคู่สามีภรรยาที่จดทะเบียนสมรสกัน)
8. คู่อภิเษกมีสิทธิต่าง ๆ ในฐานะคนในครอบครัว เช่น เป็นผู้เสียหายฟ้องคดีอาญาแทนเจ้าตัวได้ เป็นผู้มีส่วนได้เสียตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็นบุคคลในครอบครัวตามกฎหมายความรุนแรงในครอบครัว เป็นผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์หากคู่อภิเษกถูกสั่งให้เป็นผู้ไร้ความสามารถ ฯลฯ

สำหรับคนที่เป็นคู่รักกันย่อมคาดหวังว่าจะฝากฝังให้อีกฝ่ายหนึ่งดูแลทรัพย์สินหรือชีวิตของตนได้ ร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่อภิเษกจะให้สิทธิเหล่านี้แก่คู่รักที่มีความหลากหลายทางเพศ หากร่างพระราชบัญญัตินี้ผ่านเป็นกฎหมาย ประเทศไทยจะเป็นประเทศแรก ๆ ในเอเชีย ที่มีกฎหมายจดทะเบียนสมรสให้แก่คู่รักเพศเดียวกัน นับเป็นก้าวที่สำคัญในการปรับปรุงกฎหมายให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในปัจจุบัน

ช่วงระยะเวลาที่เกี่ยวข้องกับการผลักดันร่างพระราชบัญญัติคูชีวิต

ร่างพระราชบัญญัติคูชีวิต พ.ศ. .... และร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. .... เสนอโดยกระทรวงยุติธรรม ตามที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาได้ตรวจพิจารณาและคณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติทั้งสองฉบับดังกล่าวเมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๖๓ จากนั้นจะได้ส่งให้คณะกรรมการประสานงานสภาผู้แทนราษฎรพิจารณา ก่อนเสนอสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาพิจารณาตามลำดับต่อไป

เริ่มจากวันที่ 9 สิงหาคม 2555 มีคู่รักชายรักชายคู่หนึ่ง คือ นที ธีระโรจนพงษ์ และ อรรถพล จันทวี ไปจดทะเบียนสมรส ณ ที่ว่าการอำเภอเมืองเชียงใหม่ แล้วถูกปฏิเสธ จึงได้ร้องเรียนไปยังหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องหลายแห่งนำไปสู่แนวความคิดการกำหนดกฎหมายแยกออกมาโดยการร่างพระราชบัญญัติคูชีวิต เพื่อรับรองสิทธิในการก่อตั้งครอบครัว โดยร่างพระราชบัญญัติคูชีวิต ฉบับแรกเกิดขึ้นราวช่วงปี 2556 ริเริ่มโดยกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรมแต่ก็มีรัฐประหารเสียก่อนได้เข้าสภา ต่อมาได้มีภาคประชาชนและเอ็นจีโอที่พยายามผลักดันร่างพระราชบัญญัติคูชีวิต ภาคประชาชนแต่ก็ไม่คืบหน้าด้วยสถานการณ์ทางการเมือง ความรับผิดชอบหลักในร่างพระราชบัญญัติคูชีวิตจึงกลับมาอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของหน่วยงานภาครัฐ คือ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพอีกครั้ง

วันที่ 12 พฤศจิกายน 2557

กรม.มีมติเห็นชอบประกาศใช้แผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2557 - 2561) ซึ่งได้กำหนดแผนสิทธิมนุษยชนของกลุ่มความหลากหลายทางเพศ/อัตลักษณ์ทางเพศ โดยระบุให้มีการส่งเสริมการออกกฎหมาย เพื่อรับรองสิทธิกับทุกคูชีวิตอย่างเท่าเทียม เพื่อรองรับความหลากหลายทางเพศในสังคมและไม่ให้เป็นการตีตราซ้ำ

วันที่ 21 พฤศจิกายน 2560

กรม.มีมติเห็นชอบและประกาศใช้ “วาระแห่งชาติ - สิทธิมนุษยชนร่วมขับเคลื่อน Thailand 4.0 เพื่อ การพัฒนาที่ยั่งยืน” โดยการผลักดันร่างพระราชบัญญัติคูชีวิต พ.ศ. ... ถูกกำหนดให้เป็นหนึ่งในกิจกรรมสำคัญ ภายใต้วาระแห่งชาติฉบับดังกล่าว

วันที่ 25 ธันวาคม 2561

กรม.เห็นชอบหลักการและสาระสำคัญของร่างพระราชบัญญัติคูชีวิต พร้อมทั้งส่งให้ คณะกรรมการกฤษฎีกาพิจารณาต่อไป

วันที่ 30 มิถุนายน 2563

กรม.เห็นชอบ และประกาศใช้แผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2562 - 2565) ซึ่งได้กำหนดแผนสิทธิมนุษยชนของกลุ่ม ความหลากหลายทางเพศ/อัตลักษณ์ทางเพศ โดยมีข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการในการส่งเสริมการออกกฎหมาย เพื่อรับรองสิทธิกับทุกคูชีวิตอย่างเท่าเทียม และเพื่อรองรับความหลากหลายทางเพศในสังคมและไม่ให้เป็นการตีตราซ้ำ

วันที่ 8 กรกฎาคม 2563

กรม.เห็นชอบร่างพระราชบัญญัติคูชีวิต พ.ศ. ... และร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่..) พ.ศ. ... ซึ่งผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการกฤษฎีกา (คณะพิเศษ)

วันที่ 15 ธันวาคม 2563

กรม.มอบหมายให้กระทรวงยุติธรรม พิจารณาทบทวนหลักการ เหตุผล และความจำเป็นในการมีร่างพระราชบัญญัติคูชีวิต พ.ศ. ... และร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและ พหุณยษ์ (ฉบับที่..) พ.ศ. ... ให้มี

ความชัดเจน โดยคำนึงถึงกฎหมายอื่นที่มีอยู่ในปัจจุบัน และหลักศาสนา รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นให้ครอบคลุม ประชากรทุกกลุ่มในทุกมิติ

วันที่ 29 มีนาคม 2565

กรม. มอบหมายให้กระทรวงยุติธรรม ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเร่งพิจารณาร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. ... และร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่..) พ.ศ. ... ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณาแล้ว และอยู่ระหว่างการทบทวนตามข้อสังเกตของคณะกรรมการประสานงานสภาผู้แทนราษฎร

วันที่ 7 มิถุนายน 2565

กรม. เห็นชอบร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. ... และร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่..) พ.ศ. ... และเสนอสภาผู้แทนราษฎร ตามขั้นตอนต่อไป

ร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. ... ประกอบด้วย 4 หมวด 46 มาตรา มีสาระสำคัญเป็นการกำหนดสิทธิ และหน้าที่ของคู่ชีวิต โดยเทียบเคียงกับคู่สมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้แก่ หมวด 1 ว่าด้วยเรื่องการจดทะเบียนคู่ชีวิต มีสาระสำคัญ อาทิ การจดทะเบียนคู่ชีวิตจะทำได้อีกเมื่อบุคคลทั้งสองมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์ หมวด 2 ว่าด้วยเรื่องการเป็นคู่ชีวิต มีสาระสำคัญ อาทิ คู่ชีวิตมีอำนาจจัดการแทนผู้เสียหายเช่นเดียวกับสามีหรือภรรยา เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคู่ชีวิตมีสาระสำคัญ อาทิ หน้าที่ช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกัน การเรียกร้องค่าอุปการะเลี้ยงดูเรื่องทรัพย์สินระหว่างคู่ชีวิตมีสาระสำคัญ อาทิ ทรัพย์สินระหว่างคู่ชีวิตนอกจากที่ได้แยกไว้เป็นทรัพย์สินส่วนตัวย่อมเป็นทรัพย์สินร่วมกันของคู่ชีวิต เรื่องความเป็นโมฆะของการจดทะเบียนคู่ชีวิต มีสาระสำคัญ อาทิ การห้ามการสมรสซ้อนและจดทะเบียนคู่ชีวิตซ้อน เรื่องการสิ้นสุดการเป็นคู่ชีวิต มีสาระสำคัญ อาทิ การเป็นคู่ชีวิตย่อมสิ้นสุดลงด้วยความตาย ศาลพิพากษาให้เพิกถอน หรือ การเลิกการเป็นคู่ชีวิต หมวด 3 ว่าด้วยเรื่องบุตรบุญธรรมมีสาระสำคัญ อาทิ ให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้บังคับแก่คู่ชีวิตโดยอนุโลม และสามารถรับบุตรบุญธรรมของคู่ชีวิตอีกฝ่ายเป็นบุตรบุญธรรมของตนได้และหมวด ๔ ว่าด้วยเรื่องมรดกมีสาระสำคัญ อาทิ เมื่อคู่ชีวิตฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตายให้คู่ชีวิตอีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิ และหน้าที่เช่นเดียวกับคู่สมรส ตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยมรดก เป็นต้น

นอกจากร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิตฯ ของคณะ กรรมการการกฤษฎีกาฯ แล้ว ในขณะที่เดียวกัน คณะรัฐมนตรี ได้มีมติเมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๖๓ เห็นชอบให้เสนอร่าง พระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. .... และร่างพระราชบัญญัติแก้ไข เพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ ..) พ.ศ. ... ที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาตรวจพิจารณาแล้ว ตามที่กระทรวงยุติธรรมเสนอ แล้วส่งให้คณะกรรมการประสานงาน สภาผู้แทนราษฎรพิจารณา ก่อนเสนอสภาผู้แทนราษฎรต่อไป ซึ่งร่างพระราชบัญญัติฉบับที่คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบนี้ (สิทธิตามกฎหมายที่นำรัฐของ “ร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต” ,2563) และด้านนางสาวรัชดา ธนาดิเรก รองโฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี โพสต์ข้อความผ่านเฟซบุ๊กว่า วันที่ที่ประชุม กรม.เห็นชอบร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. ... และร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่..) พ.ศ. ... เสนอโดยกระทรวงยุติธรรม ซึ่งคณะกรรมการกฤษฎีกาได้ตรวจพิจารณาแล้ว โดยมีหลักเพื่อให้กลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศได้รับการคุ้มครองอย่างเป็นธรรมเท่าเทียมไม่เลือกปฏิบัติและให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี นอกจากนี้จะมีสาระสำคัญทำนองเดียวกันกับร่างพระราชบัญญัติ คู่ชีวิตฯ ของคณะกรรมการการกฤษฎีกาฯ แล้ว ยังมีสาระ สำคัญในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. กำหนดให้ “คู่ชีวิต” หมายความว่า บุคคลสองคน ซึ่งเป็นเพศเดียวกันโดยกำเนิดและได้จดทะเบียนคู่ชีวิตตาม พระราชบัญญัตินี้
2. กำหนดให้ศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดี เยาวชนและครอบครัว มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีตามร่าง พระราชบัญญัติคู่ชีวิตฯ
3. กำหนดให้การจดทะเบียนคู่ชีวิตจะทำได้ต่อเมื่อ บุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายยินยอม มีอายุ ๑๗ ปีบริบูรณ์ และทั้ง ๒ ฝ่าย มีสัญชาติไทย หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีสัญชาติไทย
4. ในกรณีที่ผู้เยาว์ (อายุระหว่าง ๑๗ ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์) จะจดทะเบียนคู่ชีวิต ต้องได้รับความยินยอมจากบิดา มารดา ผู้รับบุตรบุญธรรม ผู้ปกครอง หรือศาล รวมทั้งกำหนดให้ผู้เยาว์บรรลุนิติภาวะเมื่อจดทะเบียนคู่ชีวิต
5. คู่ชีวิตสามารถรับบุตรบุญธรรมได้

ดังนั้น ปัจจุบันนี้มีร่างพระราชบัญญัติผ่านเข้าไปพิจารณาทั้งหมด 4 ฉบับ โดยพิจารณาอย่างละเอียดในวาระที่ 2 และได้ตั้งคณะกรรมการแก้ไขและรวมร่างกฎหมายทั้ง 4 ฉบับให้เหลือ 2 ฉบับ คือร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (สมรสเท่าเทียม) และร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต ในสังคมไทยปัจจุบัน ในเรื่องของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ควรมีการพิจารณากฎหมายสิทธิในการจดทะเบียนสมรสคู่ชีวิตระหว่างคู่รักเพศเดียวกันอย่างเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไปอย่างถูกกฎหมาย โดยไม่คิดคำนึงถึงความแตกต่างทางเพศ ไม่เลือกปฏิบัติไม่ว่าจะด้วยเหตุผลในความแตกต่างทางด้านถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ หรือฐานะทางสังคม สังคมสมัยนี้เปิดกว้าง ยอมรับมากขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อก่อน ทั้งทัศนคติ หรือความเชื่อต่างๆ แต่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศก็ยังเป็นเพศที่ถูกเผชิญต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนและเลือกปฏิบัติอยู่เสมอ จึงจำเป็นอย่างยิ่งกับการที่หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันสิทธิในการจดทะเบียนสมรสคู่ชีวิตฉบับนี้ ที่จะต้องรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่างๆ ในด้านกฎหมายการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนกับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศต่อไป เพราะการสมรสหรือการสร้างครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญ คือการที่บุคคลใดที่ยินยอม ยินดีที่จะใช้ชีวิตไปด้วยกัน ก็ควรได้รับความถูกต้องและคุ้มครองจากกฎหมาย ไม่ควรจำกัดว่า จะต้องเป็น เพศชายและเพศหญิงเท่านั้น ไม่ควรมีข้อจำกัดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางเพศ

แนวทางในการส่งเสริมร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต พบว่า แนวทางที่สำคัญคือการร่วมสร้างแนวทางการป้องกัน แก้ไข และพัฒนา ด้านนโยบาย ได้แก่ ภาคประชาสังคมควรส่งเสริมความเข้าใจเรื่องความหลากหลายทางเพศโดยหน่วยงานรัฐและเอกชนหรือองค์กรทางกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และสถาบันการศึกษาต้องร่วมพัฒนาความเท่าเทียมของมนุษย์ และสถาบันครอบครัวถือเป็นหลักในการแก้ไขปัญหาด้านการปลูกฝังทัศนคติที่เข้าใจต่อความแตกต่างหลากหลายของเพศสภาพ ตลอดจนด้านวิชาการ ควรร่วมสร้างองค์ความรู้และสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง เพื่อประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมทางเพศสภาพของสังคมมนุษย์อย่างยั่งยืนควรส่งเสริมร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต ได้แก่ (1) ส่งเสริมแนวทางด้านกฎหมายสนับสนุนให้เกิดความเสมอภาคเท่าเทียมกันในทุกเพศจะได้รับความเท่าเทียม และได้รับความคุ้มครองทางกฎหมาย ตามหลักความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีสิทธิในการหมั้น, สิทธิจดทะเบียนสมรส, สิทธิจัดการทรัพย์สินของคู่สมรส, สิทธิเป็นผู้จัดการแทนในทางอาญาเช่นเดียวกับสามี-ภรรยา, สิทธิรับมรดกหากอีกฝ่ายเสียชีวิต, สิทธิรับบุตรบุญธรรม, สิทธิรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรม, สิทธิเซ็นยินยอมให้รักษาพยาบาลอีกฝ่าย, สิทธิจัดการศพ เป็นต้น (2) ส่งเสริมแนวทางด้านสังคม ส่งเสริมให้การอยู่ร่วมกันโดยไม่แบ่งแยกโดยมอบสิทธิความเท่าเทียมให้แก่ทุกเพศยอมรับความแตกต่างของการอยู่ร่วมกันอย่างเท่าเทียม ไม่เลือกปฏิบัติในความแตกต่างด้านอายุ เพศ ความ

ทุพพลภาพ หรือบุคคลหลากหลายทางเพศ (3) ส่งเสริมแนวทางด้านครอบครัว ทางด้านทัศนคติของคนในครอบครัวเพราะเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยผลักดันกฎหมายการสมรสเท่าเทียมกับการเป็นครอบครัวหรือคู่ชีวิตถือเป็นก้าวย่ำความสำคัญของสังคมไทยในการส่งเสริมความเสมอภาคเท่าเทียมในของคนทุกเพศ เป็นการรับรองสิทธิในการก่อตั้งครอบครัวของคู่รักที่มีเพศเดียวกันให้เป็นผู้ชีวิต และเป็นเครื่องมือการเสริมสร้างทางกฎหมายในการจัดการกับความสัมพันธ์ทางครอบครัวได้ เช่น สิทธิและหน้าที่ระหว่างคู่ชีวิตและการจัดการทรัพย์สินของคู่ชีวิต การรับบุตรบุญธรรมและมรดกให้แก่บุตรบุญธรรมเพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวที่มีความหลากหลายทางเพศ

ดังนั้นการส่งเสริมแนวร่วมพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิตเป็นสิ่งสำคัญต่อการผลักดันกฎหมายฉบับดังกล่าวเพราะปัจจุบันสังคมโลกได้เปลี่ยนไปแล้ว เปลี่ยนไปเป็นสังคมที่ยึดหลักความเท่าเทียมและความเสมอภาค กฎหมายควรเปิดโอกาสให้กลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ให้บุคคลเหล่านี้ได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมในการพัฒนาในด้านต่างๆไปทางที่ดีขึ้น ให้ทุกคนได้มีสิทธิ์ เสรีภาพ ความเสมอภาคในการสมรสเท่าเทียมกับชายหญิงทั่วไป ไม่มีใครได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์ การที่คู่รักหลากหลายทางเพศได้สมรสกันหรือใช้ชีวิตร่วมกันโดยมีกฎหมายที่คุ้มครองนั้นควรเป็นพื้นฐานในการสมรสโดยที่ทั้งคู่มีการใช้ชีวิตร่วมกันหรือมีความศรัทธาซึ่งกันและกันไม่ควรแบ่งแยกว่าการสมรสนั้นต้องเป็นชายหญิงแท้ ฉะนั้นการเสนอร่างพระราชบัญญัติถือเป็นการสร้างค่านิยม วัฒนธรรม บรรทัดฐานใหม่ และสร้างความเข้าใจว่าเพศสภาพปัจจุบันนี้ไม่ได้มีเพียงแต่ชายหญิงที่รักกันได้ ในสังคมไทย

อภิปรายผลการวิจัย

1. เพื่อศึกษาร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิตของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ปัจจุบันนี้มีร่างพระราชบัญญัติผ่านเข้าไปพิจารณาทั้งหมด 4 ฉบับ โดยพิจารณาอย่างละเอียดในวาระที่ 2 และได้ตั้งคณะกรรมการแก้ไขและร่วมร่างกฎหมายทั้ง 4 ฉบับให้เหลือ 2 ฉบับ คือร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (สมรสเท่าเทียม) และ ร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต ในสังคมไทยปัจจุบัน ในเรื่องของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ควรมีการพิจารณากฎหมายสิทธิในการจดทะเบียนสมรสคู่ชีวิตระหว่างคู่รักเพศเดียวกันอย่างเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไปอย่างถูกกฎหมาย โดยไม่คิดคำนึงถึงความแตกต่างทางเพศ ไม่เลือกปฏิบัติไม่ว่าจะด้วยเหตุผลในความแตกต่างทางด้าน ถิ่นกำเนิด เชื้อชาติภาษา เพศ อายุ หรือฐานะทางสังคม สังคมสมัยนี้เปิดกว้าง ยอมรับมากขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปจากเมื่อก่อน ทั้งทัศนคติหรือความเชื่อต่างๆ แต่บุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศก็ยังคงเป็นเพศที่ถูกเผชิญต่อการละเมิด สิทธิมนุษยชนและเลือกปฏิบัติอยู่เสมอ จึงจำเป็นอย่างยิ่งกับการที่หน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการจดทะเบียนสมรสคู่ชีวิตฉบับนี้ ที่จะต้องรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะต่างๆในด้านกฎหมายการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนกับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศต่อไป เพราะการสมรสหรือการสร้างครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญ คือการที่บุคคลใดที่ยินยอม ยินดีที่จะใช้ชีวิตไปด้วยกัน ก็ควรได้รับความถูกต้องและคุ้มครองจากกฎหมาย ไม่ควรจำกัดว่าจะต้องเป็น เพศชายและเพศหญิงเท่านั้น ไม่ควรมีข้อจำกัดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางเพศ **สอดคล้องกับงานวิจัยของ** พรหมนิพิฐ เหมือนอรอดดี และฉัตรวิญญู อดิศัย, 2563 เรื่อง ความเหลื่อมล้ำของร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิตของเพศทางเลือกในสังคมไทย กล่าวว่า ปัจจุบันสังคมไทยในยุคสมัยใหม่เปิดกว้างมากขึ้นทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือ กลุ่มคนรักร่วมเพศ หรือเพศทางเลือกหากศึกษาถึงการได้รับ การยอมรับของกลุ่มเพศทางเลือกในเชิงลึกจะสังเกตเห็นได้ว่า ปัจจุบันได้เกิดการยอมรับในกลุ่มประเทศ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศสและอีกหลายประเทศ ล้วนให้การยอมรับ สนับสนุน ในเรื่องของ การรองรับสิทธิใน การแต่งงานของกลุ่มเพศทางเลือกในทางกฎหมาย เพื่อให้

กลุ่มเพศทางเลือกได้มา ซึ่งสิทธิการดำรงชีวิตคู่ และสิทธิการ มีครอบครัว โดยที่แต่เดิมกลุ่มเพศทางเลือกเหล่านี้ ไม่สามารถจดทะเบียนสมรสกันได้เพราะกฎหมายกำหนดไว้จริง เป็นสิ่งที่น่าพิจารณาว่าประเทศไทยควรจะมีความหมายรองรับการจดทะเบียนเหมือนกับประเทศเหล่านั้นหรือไม่ และ หากมี พระราชบัญญัติคู่ชีวิตเกิดขึ้นสิทธิที่พวกเขาจะได้รับมีอะไรบ้าง โดยสาระสำคัญคือมุมมองของความ หลากหลายทางเพศเนื้อหาควรเปิดกว้างให้คนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ ได้ **สอดคล้องกับงานวิจัยของ** สุรัชย์ ประกอบ,2560 เรื่อง ความสามารถในการรับมือกับวัฒนธรรมที่หลากหลายและความคิดสร้างสรรค์ในการ ทำงานของผู้ที่มีอัตลักษณ์หลากหลายทางเพศ (LGBT) ตามการรับรู้ของบุคลากรภาครัฐในจังหวัดสงขลา กล่าวว่า หากศึกษาถึงการได้รับ การยอมรับของกลุ่มเพศทางเลือกในเชิงลึกจะสังเกตเห็นได้ว่า ปัจจุบันได้เกิดการยอมรับในกลุ่มประเทศ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศสและอีกหลายประเทศ ล้วนให้การยอมรับ สนับสนุน ในเรื่องของการรองรับสิทธิใน การแต่งงานของกลุ่มเพศทางเลือกในทางกฎหมาย เพื่อให้กลุ่มเพศทางเลือกได้มาซึ่งสิทธิการดำรงชีวิตคู่ และสิทธิการ มีครอบครัว โดย ที่แต่เดิมกลุ่มเพศทางเลือกเหล่านี้ ไม่สามารถจดทะเบียนสมรสกันได้เพราะกฎหมายกำหนดไว้จริง เป็นสิ่งที่น่าพิจารณาว่าประเทศไทยควรจะมีความหมายรองรับการจดทะเบียนเหมือนกับประเทศเหล่านั้นหรือไม่ และ หากมีพระราชบัญญัติคู่ชีวิตเกิดขึ้นสิทธิที่พวกเขาจะได้รับมีอะไรบ้าง โดยสาระสำคัญคือมุมมองของความหลากหลายทางเพศเนื้อหาควรเปิดกว้างให้คนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงสิทธิต่าง ๆ ได้ **สอดคล้องกับงานวิจัยของ** ดิณดี ชัยสายัณห์, 2564 เรื่อง สิทธิและความเท่าเทียมทางกฎหมายของการจดทะเบียนสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และสิทธิที่ได้รับตามการจดทะเบียนคู่ชีวิตจากร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. ... กล่าวว่า ประเทศไทยจึงจำเป็นต้องออกกฎหมายรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันให้แก่มนุษย์ในทุกรูปแบบของความรัก และรูปแบบของกฎหมายที่จะใช้ในการรับรองนั้นจะต้องคำนึงถึงสิทธิและความเท่าเทียมทางกฎหมายของการจดทะเบียนสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และสิทธิที่ได้รับตามการจดทะเบียน คู่ชีวิตจากร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ..รัฐจะต้องให้อย่างเท่าเทียมกันกับการรับรองสถานะในการใช้ชีวิตคู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ ประกอบกับการให้สิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ในทางกฎหมายนั้นจะต้องอยู่ภายใต้เพศสภาพและความเป็นไปได้ในทางสรีระของผู้ที่จะได้รับสิทธิต่าง ๆ เหล่านั้นในทางกฎหมาย ด้วย **สอดคล้องกับงานวิจัยของ** ชวินโรจน์ ธีรพัชรพร และ ภาณุมาศ ชัดเงางาม,2560 เรื่อง สิทธิความเสมอภาคในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลาย ทางเพศในประเทศไทย กล่าวว่า คู่รักหลากหลายทางเพศในประเทศไทยประสบ ปัญหาสืบเนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บัญญัติเงื่อนไขการสมรสให้เฉพาะชายและหญิงตามเพศที่กำหนด ทำให้คู่รักหลากหลายทางเพศขาดสิทธิและหน้าที่ทางกฎหมาย **สอดคล้องกับงานวิจัยของ** ฉัตรชัย เอมราช,2557 เรื่อง ความไม่เสมอภาคในการบันทึกทางทะเบียนเป็นคู่ชีวิตตามร่างพระราชบัญญัติ การจดทะเบียนคู่ชีวิต พ.ศ. ... กล่าวว่า ความไม่เสมอภาคในสิทธิครอบครัวของคนข้ามเพศ กับคู่สมรสชายหญิงอันเป็นผลจากการบันทึกทางทะเบียนเป็นคู่ชีวิตตามร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต พ.ศ. ... เป็นเหตุให้มีความ จำเป็นต้องแก้ไขเพิ่มเติมร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต พ.ศ. ... ในสามประเด็น กล่าวคือ 1) เพื่อให้ครอบครัวของคนข้ามเพศที่ประกอบด้วยเพศหญิงทั้งสองฝ่ายสามารถมีสิทธิหน้าที่ระหว่างบิดามารดากับบุตรได้อย่างเสมอภาคกับครอบครัวของคู่สมรสชายหญิงตามประมวลกฎหมายแพ่งและ พหุณยษ์ จำเป็นที่จะต้องมีการบัญญัติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรไว้โดยเฉพาะเจาะจงในร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต พ.ศ. ... โดยนำบทบัญญัติว่าด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรในบรรพหำแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาอนุโลมใช้ กับหญิงซึ่งเป็น คู่ชีวิตฝ่ายหนึ่งกับบุตรที่เกิดจากหญิงที่เป็นคู่ชีวิตอีกฝ่าย 2) เพื่อให้ครอบครัวของคนข้าม เพศสามารถเข้าถึงการรับรองและคุ้มครองสิทธิในครอบครัวของตนได้อย่างเสมอภาคกับครอบครัวของ คู่สมรสชายหญิง มีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขด้านอายุของบุคคลในการบันทึกทางทะเบียน คู่ชีวิตตามร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิต พ.ศ. ... ให้บุคคลสามารถบันทึกทางทะเบียนเป็นคู่ชีวิตได้เมื่อมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์ขึ้นไปเว้นแต่ศาลอนุญาตให้บันทึกทางทะเบียนเป็นคู่ชีวิตก่อนนั้นเมื่อ มีเหตุอัน

สมควร และกำหนดให้นำบัญญัติเกี่ยวกับการให้ความยินยอมแก่ผู้เยาว์ในการสมรสมาใช้ บังคับแก่การบันทึกทางทะเบียนคูชีวิตของ ผู้เยาว์ด้วยโดยอนุโลม 3) เพื่อป้องกันไม่ให้ร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนเป็นคูชีวิต พ.ศ. ... เกิดปัญหาในการบังคับใช้ ควรแก้ไขกฎหมายที่ให้สิทธิหน้าที่แก่คู่สมรสให้ครอบคลุมถึงคูชีวิตตามร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวแทนการนำบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ให้สิทธิแก่คู่สมรสมาใช้บังคับแก่คูชีวิตโดยอนุโลม

2. แนวทางในการส่งเสริมร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคูชีวิต การส่งเสริมแนวร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคูชีวิตเป็นสิ่งสำคัญต่อการผลักดันกฎหมายฉบับดังกล่าวเพราะปัจจุบันสังคมโลกได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เปลี่ยนไปเป็นสังคมที่ยึดหลักความเท่าเทียมและความเสมอภาคกฎหมายควรเปิดโอกาสให้กลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ให้บุคคลเหล่านี้ได้เป็นส่วนหนึ่งของสังคมในการพัฒนาใน ด้านต่างๆไปทางที่ดีขึ้น ให้ทุกคนได้มีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคในการสมรสเท่าเทียมกับชายหญิงทั่วไปไม่มีใครได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์ การที่คู่รักหลากหลายทางเพศได้สมรสกันหรือใช้ชีวิตร่วมกัน โดยมีกฎหมายที่คุ้มครองนั้นควรเป็นพื้นฐานในการสมรสโดยที่ทั้งคู่มีการใช้ชีวิตร่วมกันหรือมีความศรัทธาซึ่งกันและกันไม่ควรแบ่งแยกว่าการสมรสนั้นต้องเป็นชายหญิงเท่านั้น การเสนอร่างพระราชบัญญัติถือเป็นการสร้างค่านิยม วัฒนธรรม บรรทัดฐานใหม่ และสร้างความเข้าใจว่าเพศสภาพปัจจุบันนี้ไม่ได้มีเพียงแต่ชายหญิงที่รักกันได้ ในสังคมไทย **สอดคล้องกับงานวิจัยของ** ชยาภรณ์ ภูริสิริราชสวัสดิ์ และ จิตรดารมย์ รัตนวุฒิ,2566 เรื่อง สิทธิการแต่งงานตามเพศสภาพในสถานศึกษา กล่าวว่า พระราชบัญญัติความเท่าเทียมระหว่างเพศ พ.ศ.2558 ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 9 กันยายน 2558 โดยมี จุดมุ่งหมายในการให้ความคุ้มครองแก่เพศหญิง เพศชาย ทั้งยังรวมไปถึงบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ให้สามารถ ดำรงชีวิต สถานะของตน ให้อยู่ในสังคมได้อย่างเท่าเทียมเสมอภาคกัน และปัจจุบันเป็นกฎหมายที่เข้มแข็งที่สุดในการ ขับเคลื่อน เพื่อการรับรองเพศสถานะทางกฎหมายในประเทศไทย ดังจะเห็นได้จากเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติ ฉบับนี้ ที่เป็นไปเพื่อปกป้องคุ้มครองคนจากการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม และทำให้เกิดการเข้าถึงกระบวนการทางกฎหมายที่เท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็นเพศชาย เพศหญิง หรือกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ **สอดคล้องกับงานวิจัยของ** สิริวิมล พยัมชี,2560 เรื่อง ความไม่เท่าเทียมในสิทธิกับกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ กล่าวว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมเสรีภาพและความเสมอภาคด้วยศักดิ์ศรีและสิทธิ สิทธิมนุษยชนมี ความเป็นสากลและมีด้านต่างๆที่เชื่อมโยงเกี่ยวพันซึ่งกันและกันอย่างไม่สามารถแบ่งแยกออกจากกัน ได้ ความโน้มเอียงทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศ เป็นส่วนสำคัญของศักดิ์ศรีและความเป็นมนุษย์ของแต่ละบุคคล และต้องไม่ถูกใช้เป็นสาเหตุของการเลือกปฏิบัติหรือการกระทำทารุณกรรมการถูกตีตราทางสังคมและการถูกเลือกปฏิบัติ นั้น ก็เป็นแรงผลักดันให้กลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศได้แสดงตัวตน และออกมาเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น แต่ก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายที่จะเปลี่ยนทัศนคติและ ค่านิยมของคนที่มีฝังรากลึกมายาวนานได้ **สอดคล้องกับงานวิจัยของ** เพชรรัตน์ ไสยสมบัติ,2564 เรื่อง การศึกษาทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อการสมรสเพศเดียวกัน กล่าวว่า สำหรับประเทศไทยมีการเรียกร้องให้แก้ไขกฎหมายเพื่อให้คู่รักเพศเดียวกันสามารถอยู่กินร่วมกันได้โดยถูกต้องตามกฎหมาย โดยกลุ่มที่เรียกร้องมีหลายกลุ่มและดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง กลุ่มที่ผลักดันหรือมีความต้องการให้มีการแก้ไขกฎหมายนั้น เป็นที่แน่นอนคือกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการ ที่ยังมีได้กฎหมายใช้บังคับ **สอดคล้องกับงานวิจัยของ** ทศพร มูลรัตน์,2557 เรื่อง สิทธิการสมรสของบุคคลเพศเดียวกัน กล่าวว่า ในเรื่องสิทธิการสมรสของบุคคลเพศเดียวกันนั้นแม้ตามหลักสิทธิ มนุษยชน มนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิเสรีภาพในการสมรสและก่อตั้งครอบครัว เป็น "สิทธิขั้นพื้นฐาน" ของมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ไม่จำเป็นว่าเฉพาะแต่ชายและหญิงเท่านั้นจึงจะได้รับสิทธิดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับหลักความเสมอภาคที่ถือว่าเป็นหลักพื้นฐานของศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ย่อมได้รับการรับรองและคุ้มครองจากกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน แต่การใช้สิทธิเสรีภาพโดยไม่คำนึงถึงหลักความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนรวมทั้งจารีตประเพณีแห่ง สังคม อันเป็นข้อห้ามซึ่งสังคมบังคับแก่ประชาชนเพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้และจะได้คุ้มครองปกป้องรักษาประชาชนซึ่งอยู่ในสังคมนั้น ย่อมทำให้สังคมเกิดความวุ่นวายได้แต่หลักความสงบเรียบร้อย และ

ศีลธรรมอันดีของประชาชนนี้ย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้ตามนโยบายของรัฐ สภาวะทางสังคมเศรษฐกิจ รวมทั้งทัศนคติของประชาชนที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ดังนั้น การจะแก้ไขกฎหมายให้บุคคลเพศเดียวกันสมรสกันได้นั้นผู้ออกกฎหมายต้องสำรวจความคิดเห็นของคนในสังคมก่อนว่ายอมรับหรือไม่ มิเช่นนั้นอาจเกิดการต่อต้านการใช้กฎหมายได้ **สอดคล้องกับงานวิจัยของ** อารยา สุขสม,2559 เรื่อง สิทธิมนุษยชนในเรื่องวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศในระบบกฎหมายไทย กล่าวว่า การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในเรื่องวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศในองค์การสหประชาชาติเกิดขึ้นจากการนำหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หลักการห้ามเลือกปฏิบัติ หลักการคุ้มครองความเป็นส่วนตัวมาใช้เพื่อให้ความคุ้มครองแก่ความหลากหลายใน วิถีทางเพศและ อัตลักษณ์ทางเพศของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศเป็นสำคัญ ดังนั้น สิทธิมนุษยชนในเรื่องวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศในที่นี้จึงหมายถึงอำนาจอิสระของบุคคลในการกำหนดชะตากรรมของตนเองในเรื่องวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศโดยผ่านทาง การแสดงออกซึ่งพฤติกรรม หรือวิถีปฏิบัติทางเพศ อัตลักษณ์ ตลอดจนความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ซึ่งบุคคลย่อมมีสิทธิได้รับความ คุ้มครองในฐานะเป็นมนุษย์และเป็นพลเมืองของรัฐ ในแง่นี้สิทธิมนุษยชนในเรื่องวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศจึงมีสาระสำคัญภายใต้ขอบเขตความเป็นส่วนตัวของบุคคล ซึ่งประกอบด้วยสิทธิที่จะอยู่โดยลำพัง สิทธิในการกำหนดตนเอง และสิทธิในการมีส่วนร่วมของบุคคลซึ่งจำแนกแยกย่อยออกเป็นสิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง สิทธิทางเศรษฐกิจ สิทธิ ทางสังคม และสิทธิทางวัฒนธรรม

ทัศนคติจากการสัมภาษณ์เพื่อพัฒนากฎหมายเกี่ยวกับการจดทะเบียนคู่อชีวิตตามร่างพระราชบัญญัติคู่อชีวิต พ.ศ.

...

ศาสตราจารย์กิตติคุณวิทิต มั่นตากรณ ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า สังคมปัจจุบันรวมถึงฝ่ายนิติบัญญัติได้ให้ความสนใจในประเด็นที่เกี่ยวกับการส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพในการสมรสอย่างเท่าเทียมของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศสภาพอย่างจริงจัง เนื่องจากไม่เพียงเฉพาะการตระหนักถึงความสำคัญในประเด็น ดังกล่าวของประเทศไทยเท่านั้น แต่หาพิจารณาถึงกระแสของสังคมโลก ทุกประเทศต่างให้ความสำคัญในเรื่อง ดังกล่าวมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว และยังคงกล่าวอีกว่า ส่วนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การสร้างความเข้าใจถึงประเด็นปัญหาด้านความหลากหลายทางเพศและเพศสภาพที่อาจจะต้องมีความเข้าใจเป็นความจริงในเรื่องเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพประกอบกับความรูสึกภายในที่แต่ละบุคคลมีอยู่ตามธรรมชาติด้วย เพราะนิยามของคำว่า "เพศ" หรือ "SEX" นั้นหมายความถึงเฉพาะเพศสรีระ ซึ่งเป็นเพศที่ถูกกำหนดโดยอวัยวะเพศหรือโครโมโซมเท่านั้น แต่ในทางระดับสากลให้ความสำคัญกับเพศสภาพ หรืออัตลักษณ์ทางเพศสภาพด้วย

ในส่วนของประเทศไทยได้มีการจัดทำร่างพระราชบัญญัติคู่อชีวิต พ.ศ. ... ซึ่งได้มีการเสนอและอยู่ในระหว่างพิจารณาของรัฐสภา รวมทั้งมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการสมรสอีกฉบับหนึ่งคือ การเปิดโอกาสให้มีการสมรสหรือแต่งงานกันได้ระหว่างบุคคลเพศเดียวกัน โดยร่างพระราชบัญญัติฉบับล่าสุดนั้น ยังมีอีกหลายมาตรา ที่จะต้องแก้ไขเพิ่มเติมถ้อยคำเกี่ยวกับการระบุเพศให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น

นายเกิดโชค เกษมวงศ์จิตร ได้กล่าวว่า หลักสำคัญในการยกกร่างกฎหมายคู่อชีวิตเนื่องจากที่ผ่านมายังไม่มีกฎหมายฉบับใดที่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับบุคคลในกลุ่ม LGBTQ กฎหมายทุกฉบับอยู่บนพื้นฐานที่ว่ามนุษย์นั้นมีเพียงแค่สองเพศ ทำให้กลุ่ม LGBTQ ไม่มีตัวตนในทางกฎหมาย แนวคิดของกฎหมายคู่อชีวิต คือ ต้องให้เกิดบทบัญญัติศัพท์ทางกฎหมายที่ระบุถึงกลุ่ม LGBTQ เพื่อสร้างนามเฉพาะ DOMAIN NAME ในพจนานุกรมหรือตัวตนของกลุ่ม LGBTQ ในทางกฎหมาย แต่ความต้องการของมนุษย์นั้นเกิดขึ้นตลอดเวลา จากเดิมที่กลุ่ม LGBTQ ต้องการเพียงแค่สิทธิในการก่อตั้งครอบครัวและสิทธิในทรัพย์สินที่ทำมาหาได้ร่วมกัน แต่ในปัจจุบันสิ่ง ที่กลุ่ม LGBTQ เรียกร้อง

เพิ่มขึ้นคือ ความเท่าเทียมกันในแบบที่ไม่ใช่เป็นเพียงมนุษย์กลุ่มที่สองที่ต้องมีการออกกฎหมายเฉพาะ แต่ควรมีสถานะที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองตามกฎหมายเดียวกันกับชายหญิงทั่วไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลการศึกษากฎหมายร่างพระราชบัญญัติการจดทะเบียนคู่ชีวิตของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะแนวทางในการสร้างความเสมอภาค ดังนี้

1. ประเทศประเทศไทยควรออกกฎหมายที่รับรองการจดทะเบียนคู่ชีวิตให้กับบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ เนื่องด้วยรัฐบาลหรือหน่วยงานทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องควรมีการออกมากำหนดสิทธิของประชาชนเกี่ยวกับการสมรสในคู่รักที่มีความหลากหลายทางเพศ
2. ควรให้ความสำคัญและตระหนักถึงการให้สิทธิและเสรีภาพที่เท่าเทียมกัน โดยไม่มองหรือตัดสินจากเพศสภาพ
3. ควรมีการศึกษาหาแนวทางที่จะให้กลุ่มบุคคลหลากหลายทางเพศนั้นมีสิทธิและเสรีภาพในสังคม

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาเกี่ยวกับการจดทะเบียนคู่ชีวิตตามร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. ... ซึ่งมีความน่าสนใจอยู่อีกหลายประเด็นที่เป็นเรื่องของกฎหมายการสมรสเท่าเทียม ที่นำเข้าวาระการประชุมของรัฐสภา เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2566 ที่ผ่านมา ซึ่งอาจจะต้องติดตามการเปลี่ยนแปลงและการดำเนินงานต่อไป โดยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะแก่ผู้ที่สนใจที่จะนำไปต่อยอดในการทำวิจัยครั้งต่อไป คือศึกษาการวิจัยเกี่ยวกับการจดทะเบียนคู่ชีวิตตามร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต พ.ศ. ... หากมีการเปลี่ยนแปลง วิจัยฉบับนี้สามารถดำเนินการต่อยอด และเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิจัยในการทำแบบสอบถามความคิดเห็นกับประชาชน เพื่อพัฒนาข้อมูลที่เป็นความจริง หรือข้อคิดเห็นจากประชาชน ควบคู่ไปกับด้านกฎหมายต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กิตติคุณวิฑิต มันทาภรณ์. (2566, กุมภาพันธ์ 20). ศาสตราจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์, สถาบันจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์.
- ชยาภรณ์ ภูริสิริสวัสดิ์และจิตราภรณ์ รัตน์วุฒิ. (2566). สิทธิการแต่งกายตามเพศสภาพในสถานศึกษา. (บทความวิจัย, การค้นคว้าอิสระนิติศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 2566), หน้า 3.
- ชวนโรจน์ ธีรพัชรพร. (2560). สิทธิความเสมอภาคในการสมรสของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ ในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชชนนบุรี.
- ติณณ์ ชัยสายัณห์. (2564 ตุลาคม-ธันวาคม). สิทธิและความเท่าเทียมทางกฎหมายของการจดทะเบียนสมรสตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และสิทธิที่ได้รับตามการจดทะเบียนคู่ชีวิตจากร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิต. วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 5(4) 281-288.
- ทศพร มุรธา. (2557). สิทธิการสมรสของบุคคลเพศเดียวกัน. [Online]. Available: <https://law.crru.ac.th/article-research-law/thodsaporn1-2557.pdf>. [2566, ธันวาคม 20].
- เทิดเกียรติภณช์ แสงมณี, จีรนัน เดชา และรัตพงษ์ สอนสุภาพ. (2563, มกราคม-เมษายน). ความเสมอภาคของกลุ่มหลากหลายทางเพศต่อการสมรสและรับรองบุตร :โอกาสและความท้าทายของสังคมไทย. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 14(1), 62-70
- นรินทร์ ทรงนรินทร์,ศิริลักษณ์ ประสันแพงศรี. (2561, กรกฎาคม-ธันวาคม). ปัญหาทางกฎหมายกับการจดทะเบียนสมรสของเพศทางเลือก. วารสารศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ, 5(2) 56-69.
- พรหมนิพิฐ เหมือนรอดดี และฉัตรวรัญ อดสิงห์. (2563). ความเหลื่อมล้ำของร่างพระราชบัญญัติคู่ชีวิตของเพศทางเลือกในสังคมไทย (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล.
- พิมพ์ชนก เข้มพิลา. (2561). LGBTQ มีความสำคัญอย่างไรมหาวิทยาลัยต่างประเทศที่มีประเด็นนี้อย่างไร [Online]. Available: <https://www.hotcourses.in.th/study-abroad-info/before-you-leave/what-is-lgbtq/> [2566, ธันวาคม 20].
- เพชรรัตน์ ไสยสมบัติ. (2564). การศึกษาทัศนคติของเยาวชนที่มีต่อการสมรสเพศเดียวกัน. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ SMARTS (น.261-273). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- รัฐธรรมนูญ เจตนารมณ์ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, กรุงเทพฯ: สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
- วิมลศิริ ชำนาญเวช, (2555). สิทธิในการสมรสของคนรักเพศเดียวกัน. วารสารนิติศาสตร์คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 5(4),877
- วัชร อัมจิตร. (2532). พฤติกรรมทางเพศและเจตคติของนักเรียนวัยรุ่น : กรณีศึกษาพฤติกรรมรักร่วมเพศ เขตการศึกษา 11. วิทยานิพนธ์ วท.ม. (จิตวิทยาคลินิก). บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล.
- สิริโฉม พรหมโฉม. (2560). การจดทะเบียนสมรสของคนรักเพศเดียวกัน. [Online]. Available: https://www.senate.go.th/assets/portals/93/fileups/272/files/S%E0%B9%88ub_Jun/12know/k132.pdf [2566, ธันวาคม 20].
- สิริวิมล พยัฆซี. (2560). ความไม่เท่าเทียมในสิทธิกับกลุ่มคนที่มีความหลากหลายทางเพศ. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ (Proceedings) การสัมมนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร (น.904-914). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร
- สุรัชย์ ประกอบ. (2560). ความสามารถในการรับมือกับวัฒนธรรมที่หลากหลายและความคิดสร้างสรรค์ใน

การทำงานของผู้ที่มีอัตลักษณ์หลากหลายทางเพศ (LGBT) ตามการรับรู้ของบุคลากรภาครัฐในจังหวัด
สงขลา. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

อารยา สุขสม. (2559). สิทธิมนุษยชนในเรื่องวิถีทางเพศและอัตลักษณ์ทางเพศในระบบกฎหมายไทย.
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.